

ВПЛИВ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ДЕРЖАВ НА ФОРМИ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

IMPACT OF STATE SUCCESSION ON FORMS OF INTERNATIONAL RESPONSIBILITY

Майлунц К.Е., аспірантка
кафедри міжнародного та європейського права

Національного університету «Одеська юридична академія»

В статті розглянуто питання про те, як правонаступництво держав впливає на форми міжнародної відповідальності держав. За зразком Статей про відповідальність країн за міжнародно-протиправні діяння 2001 року у статті досліджено всі форми відповідальності і всі юридичні наслідки, які можна застосовувати навіть у ситуаціях правонаступництва держав. Ці наслідки описуються як такі, що породжують «нові правові взаємовідносини, що виникають після здійснення державою міжнародно-протиправного діяння».

Основну увагу в статті приділено формам відшкодування збитків як ключового питання у ситуаціях правонаступництва держав. Застосовність різних форм відшкодування в кожному конкретному випадку багато в чому залежить не тільки від того, передаються зобов'язання та права, що виникають із відповідальності, чи ні, а й від наявності матеріальної (фактичної) можливості у відповідальних держав надати відшкодування у тій чи іншій формі. Іншими словами, слід враховувати як правові обмеження, і матеріальну реальність, що виникає з факту правонаступництва. Обидва ці фактори впливають на можливість надання державою-попередницею та/або державою-наступницею або державами-наступницями відшкодування у тій чи іншій формі.

Автор приходить до висновку про застосовність загальних норм про відповідальність держав щодо держави-попередниці, якщо ця держава не має матеріальної можливості надати ту чи іншу конкретну форму відшкодування. По-друге, враховуються особливі обставини, наявність яких є підставою для надання державою-наступницею або державами-наступницями певних форм відшкодування.

У статті розглянуто три форми відшкодування, що мають загальне застосування, – реституцією, компенсацією та сатисфакцією – та обов'язком щодо припинення та неповторення дії. Навіть у ситуаціях правонаступництва держав держава-попередниця чи держава-наступниця чи обидві ці держави, залежно від обставин, повинні нести обов'язок щодо надання відшкодування в одній чи більше формах. Те, в яких саме формах (якщо це взагалі можливо) відшкодування може бути ефективним чином витребувано державою-попередницею або державою-наступницею залежить від фактичних обставин кожного конкретного випадку. З іншого боку, обов'язки щодо припинення та надання заповнень і гарантій неповторення залежать від низки правових і фактичних умов, таких як те, чи залишається порушене зобов'язання в силі для цієї держави і чи протиправне діяння має триваючий характер.

Ключові слова: правонаступництво держав, міжнародна відповідальність, реституція, компенсація, сатисфакція, заповнення і гарантії неповторення, держава-попередниця, держава-наступниця.

The article considers the issue of how the legal succession of states affects the forms of international responsibility of states. Based on the model of the Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001, the article examines all forms of responsibility and all legal consequences that can be applied in situations of legal succession of states. These consequences are described as giving rise to "new legal relationships arising after the state has committed an internationally wrongful act."

The main attention in the article is paid to forms of damages as a key issue in situations of legal succession of states. The applicability of various forms of compensation in each specific case largely depends not only on whether the obligations and rights arising from responsibility are transferred or not, but also on the availability of a material possibility for the responsible states to provide compensation in one or another form. In other words, both legal restrictions and the material reality arising from the fact of legal succession should be taken into account. Both of these factors affect the ability of the predecessor and/or successor state or successor states to provide reparations in one form or another.

The author comes to the conclusion about the applicability of the general norms on the responsibility of states in relation to the predecessor state, if this state has no the material ability to provide one or another specific form of compensation. Secondly, special circumstances are taken into account, the presence of which is a reason for the successor state or successor states to grant certain forms of compensation.

The article examines three generally applicable forms of reparation – restitution, compensation and satisfaction – and assurances and guarantees of non-repetition. Even in situations of succession of States, the predecessor State or the successor State or both, as the case may be, must bear the obligation to provide reparation in one or more forms. Exactly what forms (if at all) reparation can be effectively sought by a predecessor or successor state depends on the factual circumstances of each case. On the other hand, obligations to cease and provide assurances and guarantees of non-repetition depend on a number of legal and factual conditions, such as whether the breached obligation remains in force for that State and whether the wrongful act is of a continuing nature.

Key words: legal succession of states, international responsibility, restitution, compensation, satisfaction, assurances and guarantees of non-repetition, predecessor state, successor state.

Постановка проблеми. Вплив правонаступництва держав на форми міжнародної відповідальності є складним питанням у міжнародне право. Це пов'язано з тим, що правонаступництво держав визначає, які права та обов'язки переходять від однієї держави до іншої при зміні її статусу чи режиму. Такі ситуації можуть виникати внаслідок приєднання чи відокремлення території, поділу чи об'єднання держав, а також в інших випадках. У кожній з цих ситуацій важливо визначити, які права та зобов'язання переходять від однієї держави до іншої та які форми відповідальності застосовувати.

Особливість права правонаступництва держав полягає у тому, що здебільшого складні правові проблеми вирішуються шляхом укладання угод між заінтересованими державами. Такі угоди є численними, як показано в меморандумі Секретаріату [1], і вони утворюють практику держав.

Однак якщо питання правонаступництва держав не вирішено, це може призвести до неправомірних звинувачень, складнощів у визначенні відповідальності та можливих конфліктів між державами.

Очевидно, що у ситуаціях правонаступництва держав основну увагу приділено формам відшкодування збитків як ключового питання. Застосовність різних форм відшкодування у кожному випадку великою мірою залежить не лише від того, передаються зобов'язання і права, що виникають із відповідальності, чи ні, а й від наявності матеріальної (фактичної) можливості у відповідальних держав надати відшкодування у тій чи іншій формі. Інакше кажучи, необхідно враховувати як правові обмеження, так і матеріальну реальність, що виникає з факту правонаступництва. Обидва ці фактори впливають на можливість надання державою-попередницею та/або дер-

жавою-наступницею або державами-наступницями відшкодування у тій чи іншій формі.

Таким чином, вплив правонаступництва держав на форми міжнародної відповідальності має велике значення для забезпечення справедливості та правового захисту держав та окремих осіб у міжнародних відносинах.

Мета цієї статті – розглянути питання, як правонаступництво держав впливає на форми міжнародної відповідальності держав, а також дослідити юридичні наслідки, які можна застосовувати у ситуаціях правонаступництва держав. Ці наслідки описуються як такі, що породжують «нові правові взаємовідносини, що виникають після здійснення державою міжнародно-протиправного діяння» [2, с. 86].

Виклад основного матеріалу. При розгляді теми форм відповідальності у ситуаціях правонаступництва держав слід насамперед вивчити питання, як правонаступництво впливає на відшкодування у всіх його формах.

У класичному варіанті принцип повного відшкодування та примаду реституції було викладено у Справі про фабрику в Хожуві [3]. Згідно з винесеним у цій справі рішенням, «відшкодування має, наскільки це можливо, ліквідувати всі наслідки протиправного діяння та відновити ситуацію, яка, ймовірно, існувала б, якби це діяння не було скоєно. Реституція в натурі або, якщо це неможливо, виплата суми, яка відповідає розміру реституції в натурі» [3, с. 47].

Реституція є головним засобом правового захисту чи пріоритетною формою відшкодування у міжнародному праві. Ця традиційна ідея була підтверджена Комісією міжнародного права ООН у прийнятих нею Статтях про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, зокрема у статті 35. Однак те, як сформульовано статтю 35, а саме положення, що виключають реституцію у разі її «матеріальної неможливості» та виникнення «абсолютно непропорційного тягаря», свідчить про прийняття гнучкого підходу. Це знаходить відображення і в коментарі до статей, де Комісія, незважаючи на прихильність до примаду реституції, неодноразово визнає, що реституція часто неможлива або недоступна [4].

Однак у певних ситуаціях правонаступництва реституція може виявитися практично нездійсненною. Навіть якщо держава-попередниця продовжує існувати, ця держава може бути не в змозі здійснити реституцію, оскільки спірне майно знаходиться вже не на її території, а на території держави-наступниці. Так було, наприклад, у випадку, коли Чорногорії (державі-наступниці) було приписано виконати зобов'язання після її відокремлення від Державного союзу Сербії та Чорногорії [5, пар. 158].

У сучасному міжнародному праві деякі угоди (наприклад, мирні угоди), які передбачають реституцію (і навіть інші форми відшкодування), зачіпають також прями права окремих осіб, попри те що мало місце правонаступництво держав. Наприклад, у Загальній рамковій угоді про мир у Боснії та Герцеговині прямо передбачено право повернутися додому та право на повернення майна особам, які постраждали внаслідок війни у колишній Югославії. У статті 1 Додатка 7 до Угоди передбачається, що «всі біженці та переміщені особи мають право вільно повернутися до місць свого первісного проживання. Вони мають право на повернення ним майна, яке вони втратили в результаті військових дій, починаючи з 1991 року, та на отримання компенсації за будь-яке майно, яке не може бути ним повернене» [6].

Аналогічно, у випадках, що стосуються спорудження гребель, каналів або використання спільних природних ресурсів, може скластися така ситуація, коли тільки держава-наступниця може здійснити реституцію, оскільки відповідний об'єкт знаходиться на її території. Наприклад, у справі Проект «Абчикове-Надьмарош» Угорщина адресувала свою вимогу лише одній із держав-наступниць,

оскільки лише Словаччина змогла б зупинити відведення вод із Дунаю обвідним каналом [7].

Загальновізвано, що саме потерпіла держава має право обирати форму відшкодування збитків. Це передбачено у Статтях про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, зокрема у пункті 2 b) статті 43. У коментарі до статті 43 зазначається, що на надання кожної форми відшкодування може «вплинути будь-який правомірний вибір, який може зробити постраждала держава» [4]. Тому й у цьому контексті використання формулювання «може вимагати реституції» видається цілком виправданим.

Значене також є справедливим у випадках, коли потерпіла держава є державою-наступницею, яка продовжує страждати від шкідливих наслідків міжнародно-протиправного діяння, вчиненого проти її держави-попередниці. Це питання розглядалося у Третій доповіді Спеціального доповідача про правонаступництво держав щодо відповідальності держав, в якій також наводилися приклади угод та випадків, коли держава-наступниця, самостійно або разом з державою, яка продовжує існувати, мала право на відшкодування шкоди, заподіяної міжнародно-протиправними діяннями, вчиненими до моменту правонаступництва держав [8, пп. 52-82]. Однак з урахуванням особливих характеристик реституції (наприклад, відновлення пошкодженої споруди, повернення предметів мистецтва, репатріація незаконно затриманих громадян) можливість вимагати реституції необхідно обмежити випадками, коли від шкоди, заподіяної міжнародно-протиправним діянням, продовжують страждати територія або люди, які перебувають під юрисдикцією держави-наступниці після дати правонаступництва держав.

Однією з форм міжнародної відповідальності є компенсація. Хоча пріоритетною формою відшкодування у міжнародному праві вважається реституція, на практиці найпоширенішим засобом правового захисту є саме компенсація. Цей обов'язок відповідальної держави може виникати самостійно або на додаток до реституції, якщо шкода, заподіяна протиправним діянням, не може бути повністю відшкодована за допомогою реституції.

Компенсація є однією з належних форм відшкодування матеріальних збитків. Це відображено у формулюванні «будь-який збиток, що обчислюється у фінансовому вираженні» у пункті 2 статті 36 Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння [4]. Іншими словами, вона включає всі види шкоди та збитків, що піддаються виразу у грошовій сумі. Однак компенсація необов'язково повинна проводитися у формі грошової виплати, що зустрічається найчастіше, і може виражатися також у поступці активів чи товарів [9, с. 190].

Існує кілька важливих принципів компенсації, які мають спільне застосування – зокрема, у контексті правонаступництва держав.

Перший принцип – це *повне відшкодування* (або компенсація в повному обсязі), – який сформульований на основі рішення у Справі про фабрику в Хожуві і знайшов своє відображення у статтях 34-36 Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, а також в більш пізніх рішеннях Міжнародного Суду [7, с. 81].

Наступний принцип, який слід враховувати, – це *принцип причинності*. Поняття «достатньої компенсації» означає, що компенсовані можуть бути лише ті збитки, які обґрунтовано можуть вважатися такими, що виникли безпосередньо з міжнародно-протиправного діяння [9, с. 161]. Це дозволяє державі відмовити у компенсації за вимогами у тих випадках, коли причинний зв'язок має надто непрямий, віддалений чи невизначений характер. Ця загальнозастосовна умова може відігравати важливу роль у контексті правонаступництва держав. Зокрема, вимогу про компенсацію, що пред'являється державі-наступниці або державою-наступницею, слід вважати прийнятною

лише за наявності чіткого прямого зв'язку між збитком і діями органів, території або громадян (національних осіб), які стали органами, територією або громадянами держави-наступниці.

Ще одним принципом права відповідальності держав, які мають загальне застосування, є *збільшення шкоди*. Відповідно до статті 39 Статей про відповідальність держави за міжнародно-протиправні діяння «при визначенні відшкодування враховується посилення шкоди навмисною чи недбалою дією чи бездіяльністю потерпілої держави або будь-якої особи чи формування, щодо якої витребується відшкодування». Ця норма дозволяє обмежити розмір компенсації, що деякими авторами розглядається як питання справедливості [9, с. 163]. Справді, якщо держава-наступниця, з якої як виняток може бути витребувана виплата компенсації, заплатила б більше, ніж могла б бути зобов'язана заплатити держава-попередниця, це суперечило б будь-яким уявленням про справедливість.

І, насамкінець, необхідно особливо відзначити роль *справедливості*. Вона проявляється на кількох рівнях. По-перше, вона може знаходити відображення у рішенні, досягнутому сторонами, які беруть участь в угоді про одноразову виплату або іншу угоду. По-друге, вона дає суддям та арбітрам свободу розсуду при обчисленні розміру компенсації у тих випадках, коли важко точно оцінити розмір шкоди. У таких випадках вони звертаються до «розумної та справедливої оцінки». По-третє, поняття справедливості пов'язане з заборобою несправедливого збагачення, оскільки жодна держава, включаючи державу-наступницю, не повинна отримувати вигоди від міжнародно-протиправного діяння.

Всі ці принципи є актуальними й у контексті правонаступництва держав. Вимоги про компенсацію повинні враховувати, чи продовжує існувати держава-попередниця або вона припинила своє існування. У принципі, у тих випадках, коли держава-попередниця продовжує існувати, постраждала держава має право вимагати компенсацію від цієї держави навіть після дати правонаступництва держав.

З цього правила можуть бути деякі обмежені винятки. На відміну від реституції, за якої перехід зобов'язання від держави-попередниці до держави-наступниці може бути виправданий матеріальною неможливістю її здійснення, у випадках, коли йдеться про компенсацію, такої проблеми не виникає. Проте держава, якій завдано шкоди внаслідок міжнародно-протиправного діяння держави-попередниці, може вимагати компенсації від держави-наступниці лише у тому випадку, якщо цього вимагають особливі обставини. До таких особливих обставин, зокрема, належить прямий зв'язок між наслідками протиправного діяння та територією чи населенням нової держави чи нових держав або той факт, що суб'єктом протиправного діяння був орган держави-попередниці, який згодом став органом держави-наступниці.

Приклад територіального зв'язку можна знайти у Справі про шкоду, заподіяну іноземцям в Антверпені державою-попередницею (Нідерланди) у 1830 році, коли держава-наступниця (Бельгія) була зобов'язана виплатити компенсацію за шкоду, яка мала місце на її території до здобуття незалежності [10, с. 929].

Ще один приклад компенсації можна знайти в Угоді між Урядом Італійської Республіки та Урядом Сполученого Королівства Лівії про економічне співробітництво та врегулювання питань, що випливають із резолюції 388 (V) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 15 грудня 1950 року [11]. Стаття 5 Угоди, укладеної між Італією та Лівійською Арабською Республікою, передбачає, що «Лівійський уряд як правонаступник Італійської Держави стосовно майнових прав, згаданих у попередній статті, заявляє, що він визнає майнові права третіх сторін, які, відповідно, не можуть заявляти жодних вимог до Італійської Держави у зв'язку з цими правами».

Обміном нотами від 2 жовтня 1956 року сторони додатково підтвердили наступне: «Лівійський уряд заявляє, що він бере на себе відповідальність за будь-яку компенсацію, яка все ще належить лівійським громадянам внаслідок експропріації, проведеної Урядом Італії та колишньою Італійською адміністрацією в Лівії» [11].

У практиці міжнародних відносин є приклади передачі зобов'язань на тій підставі, що міжнародно-протиправне діяння було вчинено органом територіальної одиниці, який згодом став органом держави-наступниці [5]. Варто нагадати про докази, які уряд Сербії заявляв у Європейському суді з прав людини у Справі Бієлич проти Чорногорії та Сербії. Тоді Сербія заявила, що «кожна республіка у складі Державного союзу Сербії та Чорногорії зобов'язана захищати права людини на власній території. ... По-друге, виконавче провадження, яке саме оспоровалося, велося виключно компетентною чорногорською владою. По-третє, Сербія не може вважатися відповідальною за будь-які порушення Конвенції, які могли мати місце в Чорногорії до проголошення нею незалежності» [5, п. 62]. Суд дійшов висновку, що відповідальність за порушення Європейської конвенції з прав людини несе Чорногорія, і ухвалив, що уряд Чорногорії має забезпечити виконання рішення національного суду та виплатити заявникам грошову суму як відшкодування моральної шкоди [5, п. 92-99].

Той факт, що компенсація є однією з належних форм відшкодування навіть у ситуаціях правонаступництва держав, може бути якнайкраще проілюстровано на прикладі з практики Компенсаційної комісії Організації Об'єднаних Націй (КК ООН). В одному зі своїх рішень Рада керуючих КК ООН зайняла позицію, згідно з якою «ці претензії були спочатку представлені Чеською та Словацькою Федеративною Республікою», але з причин, навіть не зазначених у її рішенні, «компенсація має бути виплачена уряду Словацької Республіки» [12, с. 2]. Ще в одному рішенні Рада керуючих відзначила, що «ці претензії були пред'явлені до того, як Чехословацька Федеративна Республіка припинила своє існування. Присуджені суми компенсації відповідно підлягають виплаті урядам Чеської Республіки та Словацької Республіки» [13]. Аналогічні положення були прийняті КК ООН у процесі правонаступництва держав у колишній Югославії та Союзу Радянських Соціалістичних Республік [14, с. 253-254].

Відшкодування у формі компенсації, незважаючи на її широке застосування, пов'язане з деякими юридичними проблемами загалом і зокрема, коли справа стосується випадків правонаступництва держав. У загальному плані, незважаючи на визнання принципу повного відшкодування як фактично завданих збитків, так і втраченої вигоди, на практиці виникає проблема оцінки збитків та шкоди. Зокрема, як було зазначено арбітражним трибуналом МЦУІС у Справі Archer Daniels Midland Company з посиланням на статтю 36, «будь-яке визначення збитків відповідно до принципів міжнародного права вимагає наявності досить чіткого безпосереднього зв'язку між протиправним діянням і ймовірною шкодою, з тим щоб задіяти зобов'язання здійснити компенсацію за таку шкоду» [15, пар. 282].

У контексті правонаступництва корисно проаналізувати конкретні форми нематеріальної шкоди, наслідки якої зберігаються і безпосередньо стосуються території або органів, які стали територією або органами держави-наступниці.

У загальному плані сатисфакція «є засобом відшкодування шкоди, що не піддається фінансовій оцінці, яка є завданою державі образою». Такі види шкоди нерідко носять символічний характер і виникають із самого факту порушення зобов'язання, незалежно від його матеріальних наслідків для відповідної держави. Відповідно до класичного підходу, сатисфакція була покликана задовільнити

«нематеріальні вимоги для відшкодування збитку, нанесеного честі і гідності держави» [16, с. 155]. Це означає, що шкода, яка характеризується як «моральна і політична», по суті була пов'язана з порушеннями суверенітету держави. Класичні форми сатисфакції передбачають вибачення і висловлення жалю, то сучасні форми можуть включати й інші належні форми. Вони згадуються у коментарі до статті 37 Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння. Варто нагадати, що «належна форма сатисфакції залежатиме від обставин і не може бути визначена заздалегідь. Зокрема, найбільш доречною формою сатисфакції у випадках, коли йдеться про серйозні порушення зобов'язань *erga omnes*, а саме зобов'язань щодо злочинів з міжнародного права, судячи з усього, є розслідування та покарання осіб, винних у їх скоєнні. Так, зобов'язання карати за вчинення актів геноциду (і будь-яких інших діянь, заборонених статтею III Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього), передавати осіб, звинувачених у геноциді або будь-якому іншому з цих діянь, до Міжнародного трибуналу з колишньої Югославії та надавати повну допомогу Трибуналу було чітко підтверджено Міжнародним Судом [17, с. 43].

Інша сфера можливого впливу правонаступництва держав на інші правові наслідки відповідальності держав, крім трьох форм відшкодування, охоплює обов'язки з припинення міжнародно-протиправного діяння і з надання запевнень і гарантій неповторення. Обидві обов'язки, закріплені у статті 30 (Припинення і неповторення дії) Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, становлять невід'ємну частину сучасної концепції відповідальності держав, що виходить за межі простого відшкодування матеріальної і, можливо, моральної шкоди.

Для держави-попередниці обов'язок припинення виникає, якщо вона продовжує існувати і продовжує здійснювати своє протиправне діяння навіть після дати правонаступництва держав. Друга умова полягає в тому, що

порушена норма повинна залишатися чинною. Що ж до держави-наступниці, вона несе обов'язок щодо припинення свого власного діяння триваючого характеру після дати правонаступництва держав, якщо порушена норма продовжує діяти щодо цієї держави.

Гарантії неповторення виконують функцію, відмінну від інших форм відшкодування, включаючи вибачення: в той час як інші форми відшкодування покликані виправити помилки минулого, гарантії неповторення мають на меті, як за формою, так і за змістом, запобігти порушенням у майбутньому. Подібно до обов'язків з припинення (і на відміну від відшкодування) цей обов'язок стосується майбутнього. Обидва вони спрямовані на запобігання вчиненню відповідальною державою аналогічних порушень. Насправді обов'язок щодо надання запевнень і гарантій неповторення завжди сприймається як повністю самостійне слідство міжнародно-протиправного діяння.

Висновки. Підсумовуючи, можна дійти висновку, що застосовність різних форм відшкодування в кожному конкретному випадку багато в чому залежить не тільки від того, передаються зобов'язання та права, що виникають із відповідальності, чи ні, а й від наявності матеріальної (фактичної) можливості у відповідальних держав надати відшкодування у тій чи іншій формі. Тому слід враховувати як *правові* обмеження, і *матеріальну* реальність, що виникає з факту правонаступництва. Обидва ці фактори впливають на можливість надання відшкодування у тій чи іншій формі.

Те, в яких саме формах (якщо це взагалі можливо) відшкодування може бути ефективним чином витребувано державою-попередницею або державою-наступницею залежить від фактичних обставин кожного конкретного випадку. З іншого боку, обов'язки щодо припинення та надання запевнень і гарантій неповторення залежать від низки правових і фактичних умов, таких як те, чи залишається порушене зобов'язання в силі для цієї держави і чи протиправне діяння має триваючий характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Succession of States in respect of State responsibility: Information on treaties which may be of relevance to the future work of the Commission on the topic. Memorandum by the Secretariat. International Law Commission. Seventy-first session. Geneva, 29 April–7 June and 8 July–9 August 2019. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N19/080/21/PDF/N1908021.pdf?OpenElement>.
2. Fourth report on state succession in relation to state responsibility. International Law Commission. Seventy-second session. Geneva, 27 April - 5 June and 6 July - 7 August 2020. URL: <https://undocs.org/en/A/75/10>.
3. Factory at Chorzow (Germ. v. Pol.), 1928 P.C.I.J. (ser. A) No. 17 (Sept. 13). Publications of the Permanent Court of International Justice Series A – No. 17; Collection of Judgments A.W. Sijthoff's Publishing Company, Leyden, 1928. URL: http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1928.09.13_chorzow1.htm.
4. Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001. A/RES/56/83 (12 December 2001). URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/56/83.
5. *Bijelic v. Montenegro i Serbia*, No. 11890/05, 28 April 2009. European Court of Human Rights (ECHR) - Grand Chamber. Judgement. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-91708%22%7D%7D>.
6. General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, initiated on 21 November 1995 in Dayton, and signed on 14 December 1995 in Paris. Appendix 7. URL: <https://www.state.gov/general-framework-agreement-for-peace-in-bosnia-and-herzegovina-annexes>.
7. Gabckovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Counter-Memorial of the Slovak Republic, vol. I, 5 December 1994. URL: <https://www.icj-cij.org/case/92>.
8. Third report on succession of States in respect of State responsibility. International Law Commission Session: 59th session (2017). URL: <https://undocs.org/en/A/72/10>.
9. Kolb R. *The International Law of State Responsibility. An Introduction*. Cheltenham: Edward Elgar, 2017. 296 p.
10. Moore J.B. *History and digest of the international arbitrations to which the United States has been a party: together with appendices containing the treaties relating to such arbitrations, and historical legal notes*. Washington DC, Government Printing Office, 1898.
11. Agreement between the Government of the Italian Republic and the Government of the United Kingdom of Libya on Economic Co-operation and Settlement of Questions Arising from Resolution 388(V) of the United Nations General Assembly of 15 December 1950. Date signed: 25 October 1956. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2072/volume-72-I-1045-English.pdf>.
12. Decision on the first batch of category B claims for serious physical injury or death, adopted by the United Nations Compensation Commission's Governing Council at its 43rd session held on 26 May 1994 in Geneva (S/AC.26/Dec.20 (1994)). URL: https://www.un.org/ruleoflaw/files/S_AC.26_Dec.20_1994.pdf.
13. Decision on the first batch of category A claims for departure from Iraq or Kuwait, adopted by the United Nations Compensation Commission's Governing Council at its 46th session held on 20 October 1994 in Geneva (S/AC.26/Dec.22 (1994)). URL: <https://www.uncc.ch/document-archive>.
14. Wuhler N. *The United Nations Compensation Commission: A new contribution to the process of international claims resolution*. *Journal of International Economic Law*. 1999. Vol. 2, No. 2. P. 249-272.
15. *Archer Daniels Midland Company and Tate and Lyle Ingredients Americas, Inc. v. United Mexican States*, Case No. ARB(AF)/04/05, Award of 21 November 2007, ICSID. URL: [https://icsid.worldbank.org/ru/Pages/cases/casedetail.aspx?CaseNo=ARB\(AF\)%2f04%2f05](https://icsid.worldbank.org/ru/Pages/cases/casedetail.aspx?CaseNo=ARB(AF)%2f04%2f05).
16. Теорія міжнародного права : навчально-методичний посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О.В. Бігняка. Херсон : Видавництво «Гельветика», 2020. 224 с.
17. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (*Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia*), Judgment, I.C.J. Reports 2007. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>.